

Cristian Petru (1952 – 2003) s-a specializat în filosofie românească, religiologie fenomenologică și ontologia umanului. Studiile sale despre Lucian Blaga și Mircea Eliade, precum și viziunea sa asupra rolului special al ființei umane în univers au o profunzime și o deschidere cu totul remarcabile. A fost un erudit, fin cunoscător al filosofiei (a celei continentale, dar și a celei anglo-saxone) și un pasionat al limbii române, pe care o mânua cu o precizie și o dexteritate greu de întâlnit.

Cristian Petru, *Homo hominans: despre relevanța ontologică a umanului*
© 2020 Institutul European, pentru prezenta ediție

INSTITUTUL EUROPEAN
Iași, str. Grigore Ghica Vodă nr. 13, 700469, OP 6, CP 1309
euroedit@hotmail.com, www. euroinst.ro

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

PETRU, CRISTIAN

Homo Hominans : despre relevanța ontologică a umanului /
Cristian Petru; Iași : Institutul European, 2020
ISBN 978-606-24-0288-4

1

Reproducerea (parțială sau totală) a prezentei cărți, fără acordul Editurii, constituie infracțiune și se pedepsește în conformitate cu Legea nr. 8/1996.

Printed in ROMÂNIA

CRISTIAN PETRU

HOMO HOMINANS: **Despre relevanța ontologică a umanului**

INSTITUTUL EUROPEAN
2020

Cuprins

I. Studii blagiene / 7

Pentru Blaga, filosoful / 9

Un construct teoretic neclasic: „orizontul ontologic” al ființării umane / 17

Cunoaștere și existență creatoare / 37

Umanul ca mod ontologic în filosofia lui Lucian Blaga / 55

II. Religiologie fenomenologică / 75

Natura și cunoașterea faptului religios în religiologia fenomenologică / 77

Observații la o „Hermeneutică a hermeneuticii lui Mircea Eliade” / 127

III. Ontologia umanului / 141

Homo hominans: regimul ființării umane și ontologia / 143

Ontologia umanului ca ontologie fundamentală / 161

„Rostirea *Ființei*”: între anamneza etimologică și anarhia ontologică / 181

Notă asupra volumului / 197

Pentru Blaga, filosoful

O recentă întâmpinare a profesorului universitar Achim Mișu („O evocare față în față cu adevărul”), produsă în paginile acestei publicații (nr. 30 din 10 aprilie 1982), ne prilejuește încercarea de a repune mai acut problema înțelegerii, interpretării și valorificării scrierilor filosofice ale lui Lucian Blaga. În intervenția sa, profesorul din Cluj-Napoca a readus în discuție semnificația unui cunoscut articol semnat de H. Rosenberg („Misticismul în filosofia românească”) apărut în Era nouă, I, nr. 3, 1936 (reprodus de Ileana Vrancea în antologia „Tradiții ale criticii literare marxiste din România. 1930-1940, Editura politică, 1982, pp. 232-237). În articolul pomenit, cu dezinvoltură teoretică și convingeri socio-politizante neșovăitoare, prin deformări, răstălmăciri și etichetări demascator-incriminatoare, H.R. ajungea să înfățișeze filosofia complexă și subtilă a lui Blaga drept superficială, anacronică, mistică, dogmatizantă, ortodoxistă („filosoful ortodoxiei”), rasistă („un rasism sui-generis”). Autorul nefericitului articol diagnostica fără ezitare sensul și menirea teoriilor blagiene: subminarea științei și a „luptei pentru înlăturarea antagonismelor sociale și economice”, „derutarea intelectualilor; și menținerea lor în ignoranță” (sic!), „slujirea clericalismului” și înzestrarea „fasciștilor noștri” cu false cunoștințe („de minus cunoaștere în sens de cunoaștere negativă a realității”) „spre a-i întrebuința (Blaga?!) la menținerea stăpânirii oligarhice de astăzi”.

Am redat „concluziile” lui Rosenberg pentru a se vedea de ce A. Mișu are dreptate să considere că acel articol „a repre-

zentat momentul cheie în instituționalizarea unui punct care a exercitat o influență nedorită asupra valorificării operei cunoscutului profesor clujean” – înrâurind, în particular, opiniile lui Lucrețiu Pătrășcanu și, o bună perioadă, pe cele ale lui Miron Constantinescu despre natura și valoarea cugetării lui Blaga – după cum are dreptate să încheie: „S-ar cuveni, cred eu, ca în sfârșit să fie eradicată umbra aruncată de articolul *Misticismul în cultura* (sic!) *românească* asupra valorificării lucide a unui capitol de seamă al filosofiei noastre”.

E vremea, într-adevăr, să purcedem la „eradicarea” neînțelegerilor flagrante și a caracterizărilor sumar impresioniste, deopotrivă de persistente în studiile asupra filosofiei lui Blaga, cu deosebire atunci când se tratează problemele gnoseologiei și ontologiei acesteia. Așa ceva nu vom putea împlini însă fără reluarea muncii exegetice, eliberată de prejudecăți sau presupuneri fanteziste, fără recitirea, regândirea și rediscutarea ansamblului operei filosofice blagiene cu deplină obiectivitate (psihologică, metodologică) și responsabilitate culturală. Aceste chestiuni, băgăm de seamă, vor deveni tot mai presante și actuale odată cu înaintarea ediției de *Opere* (Editura Minerva) ajunsă în pragul retipăririi scrierilor de maturitate. Despre urgența acestei misiuni, ce revine înaintea de toate filosofilor de formație, mărturisește, în ocurență, una dintre afirmațiile universitarului clujean: „Faptul că în concepțiile celui din urmă (adică ale lui Blaga) există elemente de misticism este *neîndoielnic*” (s.ns.) umbra articolului din ’36.

Ironia precedentă – desigur amară – nu ne aparține nouă, ci realității culturale. Într-o altă arie culturală, mai puțin încercată de istorie decât a noastră, o operă filosofică de amploarea, complexitatea și finețea celei pe care ne-a dăruit-o L. Blaga s-ar fi bucurat, cu siguranță, de eforturi și rezultate exegetice pe măsura ei. În alte condiții, o cugetare filosofică puternic originală, inspi-

rată, avântată și fără complexe, dar în aceeași măsură disciplinată și riguroasă de o rară luciditate epistemologică cum a fost aceea a gânditorului român, ar fi fost restudiată constant, ajustată și dezvoltată ori fructificată heterodox; ar fi fost o referință privilegiată, ar fi fost pusă, în chip sistematic și riguros, într-o largă perspectivă comparativă, ar fi fost poate dur criticată, însă predominant în cunoștință de cauză, cu bună credință și admirativ... Dar nu a fost să fie așa, încât abia de s-a întâmplat, când și când, să vedem că cele ce erau de dorit ar fi putut să fie și în fapt.

Din păcate și, spre paguba noastră comună, nici măcar exegeza operei filosofice blagiene nu a depășit îndeobște stadiul prezentărilor sau comentariilor elementare. Mai rău, chiar și acestea vădesc în mod curent o fi insuficientă adecvare la texte, o lipsă de relevanță interpretativă, de tensiune problematică și de validitate teoretică cel puțin nedumeritoare. S-a produs, ni se pare, una din acele situații în care e o virtute a nu păcătuți prea mult!

Nu dramatizăm nicidecum și sperăm că nu se va înțelege din cele anterioare că desconsiderăm în bloc și deopotrivă articolele, studiile și volumele consacrate de-a lungul anilor filosofiei lui Blaga. E neîndoielnică existența unor cercetări și contribuții care, deși parțiale sub diverse aspecte, iar pe alocuri poate amendabile, sunt demne să fie repuse în valoare, să fie preluate și continuate. Ele au fost însă adumbrite, sufocate, am putea spune, de către celelalte – de acelea în care însăși expunerea ideilor și explicitarea conceptelor sau a metaforelor este, puțin zis, nesatisfăcătoare, în care înțelegerea intențiilor și prestațiilor teoretice, a problematicei și soluțiilor blagiene este, din diverse cauze, deficitară, în care interpretările sunt mai curând răstălmăciri, lămuririle se reduc la parafrazări, iar aprecierile sunt doar etichetări, pe cât de brutale, grăbite și categorice, pe atât de neînțelese, mânuind prea lejer termeni, care uimesc și întristează.

Vrem să spunem că arareori, în exegeza filosofiei lui Blaga s-au reunit simpatia lucidă, sau măcar bunăvoința, cu competența și cu înzestrarea potrivită – laolaltă necesare unei, asemenea cercetări. Toate acestea fiind valabile, accentuăm, în special pentru (pseudo-) studiile asupra componentelor ontologice și gnoseologice ale sistemului blagian, adică asupra fundamentelor acestuia. Mai cu seamă filosofiei cunoașterii, epistemologiei (ca teorie a cunoașterii științifice) și metodologiei (atât normativă, cât și „în stare practică”) noi credem că nu li s-au acordat suficientă atenție. Fapt multiplu grăitor, căci s-a petrecut în condițiile în care ele l-au preocupat constant pe Blaga, de la lecturile și articolele de adolescență până la ultima scriere filosofică; în condițiile în care el s-a dovedit a fi mai prompt și mai bine familiarizat cu cercetările și teoriile științifice, mai bun înțelegător al naturii și al spiritului activităților științifice decât cei mai mulți dintre aceia care l-au criticat în această direcție, în sfârșit, în condițiile în care uneori a făcut pur și simplu teorie științifică (de pildă în *Aspecte antropologice*). Printr-un „nou raționalism” prin „raționalismul deschis” și dialectic (corect sesizat de câțiva, foarte puțini, cercetători, dar căruia ar fi mai potrivit să-i evităm denumirea în „ism”) Blaga dovedește a fi înțeles că rațiunea însăși își are rațiunile ei pe care raționalismul plin de sine, închis și rigid nu le cunoaște. Nu s-a făcut judecată mai îndepărtată de adevăr decât aceea că filosofia blagiană ar fi „un misticism”, adică „iraționalism” plus „fideism”, învinuire completată cu precizări ca „antiștiințifică” și „antiraționalistă”. În paranteză, remarcăm la recentul volum omagial *Immanuel Kant, 200 de ani de la apariția „Criticii rațiunii pure”* (1982) faptul că în ultima secțiune (cinci studii) a culegerii, cea închinată prezenței gândirii epistemologice kantiene în cultura filosofică românească, nu și-a putut afla locul nici măcar un singur paragraf consacrat întâl-

nirilor dintre filosofia de răspântie a părintelui criticismului și filosofia celui care susținea că „ar fi o mare greșeală să se creadă că un Kant a trăit degeaba” (*Diferențialele divine*, 1940, p. 10). Nu s-a considerat a fi important, probabil, faptul că de la articolul *Eroism în gândire* (1915) până la volumul *Experimentul și spiritul matematic* (încheiat în 1953) teoria kantiană a cunoașterii a reprezentat un reper privilegiat pentru orientările, analizele și construcțiile întreprinse de Blaga, fiind totodată obiect al criticilor sau al exemplificărilor acestuia în numeroase rânduri. Regretabila absență ni se pare grăitoare pentru o caracteristică diviziune a simpatiilor și a muncii exegetice statornicită prin părțile noastre.

Dacă așa se prezintă situația exegetică a filosofiei lui Blaga, atunci nu este de neînțeles faptul că și dincolo de cercurile de specialitate circulă stăruitor felurite opinii superficiale și ciudate, lipsite de temeiuri, despre ea. Și circulă, multe dintre ele, nu ca zvonuri scăpate din cetatea filosofică sau ca simple și fără pretenții opinii, ci ca idei și aprecieri ce ar fi pe deplin justificate și deja clasate. Nu mai e de neînțeles, în particular, că în lumea literară sunt numeroși aceia care, în neprețuitul lor efort de a promova sau, într-o vreme, de a recupera și păstra măcar opera scriitorului Blaga au ajuns la convingerea că parte cu adevărat valoroasă și nepieritoare a culturii noastre e numai literatura și eventual și dimensiunea mitico-poetică a cugetării sale, stilul și măiestria discursului său filosofic. Ca o încoronare a acestei viziuni, sprijinită de atâția critici negatori (filosofi), s-a lansat demult și o duce încă bine părerea că în cazul lui Blaga avem de-a face, în formă și substanță, cu o „filosofie poetică” – fie integral (adică „o operă de artă clădită cu material filosofic”), fie parțial (alterată de ambiții „de sistemă” și „scientiste”). Acest calificativ, precum atâtea altele, a „justificat” ba critici obtuze, ba laude

nemeritate. Se poate spune că de obicei criticile negative aduse filosofiei lui Blaga se remarcă prin unilateralitate, îngustime și excesivitate, prin inadecvare și rigide pretenții preformate, prin metodele „nod în papură”, „oglină nesuferită” (ce trebuie spartă), „bățul-căluș” (ce trebuie pedepsit) ... Vom înțelege greu și târziu, se pare, că L. Blaga a fost un mare și autentic filosof, că ne-a înăvuit cu o filosofie de filosof, iar nu de cercetător, de profesor sau de eseist (ceea ce încă n-ar fi fost puțin lucru), că filosofia sa a fost și este mondial competitivă, demnă să intre în circuitul și în patrimoniul filosofiei universale.

Reluarea investigațiilor asupra acestora în spirit de reală obiectivitate, considerând că nimic nu e deja lămurit și clasat, va duce, credem, la o radicală schimbare de optică în privința ei, la concluzii noi, mai bine asigurate decât celea care mai circulă încă. În ce privește abandonarea opiniilor devenite prejudecăți suntem de părere că se impune reconsiderarea aprecierilor curente despre filosofia blagiană pentru a se vedea dacă la o confruntare cu textele, la o interpretare corectă și nuanțată mai pot sta în picioare și, dacă da, în ce fel. Ne referim la caracterizări globale și tranșante precum: „agnosticism”, „idealism”, „spiritualism”, „misticism”, „iraționalism”, „anistorism” și altele. Nu vom afirma, deocamdată, nici că toate acestea (sau numai unele) corespund cu adevărat filosofiei lui Blaga (în ansamblu ori numai în unele privințe), nici că nu corespund întrucât simple afirmații sau aparente argumentări ale lor s-au tot făcut. Pledăm aici doar pentru reexaminarea cazului Blaga. Va trebui să lămurim dacă aceste calificative sunt adecvate și în ce sens, dacă unele dintre ele sunt chiar așa de compromițătoare cum se crede obișnuit, dacă acestea sunt lucrurile cele mai importante ce pot fi spuse în concluzie despre gândirea și creația lui Blaga (după unii comentatori ele par a fi mai semnificative decât ideile, intențiile

și crezurile sale!) ... E limpede că el nu vedea lumea întocmai ca noi, că inspirația și aspirația filosofiei sale, „motivele filosofice” și „accentele transcendente”, „dimensiunile viziunii filosofice”, „aria” și „zarea interioară” ale problemelor sale nu se aseamănă prea mult cu acelea ale filosofiei marxiste, dar acestea nu sunt motive pentru a evita să-i înțelegem corect și integral gândirea sau pentru a-l judeca exclusiv după criterii ce n-au cum să i se potrivească. În fond, de la H. Rosenberg încoace mulți par a-i reproșa faptul că n-a fost filosof marxist, că n-a tratat problematica predilectă a materialismului dialectic și istoric într-o manieră și cu soluții ale acestei filosofii. Or, principiul metodologic marxist al înțelegerii și explicării concret-istorice nu obligă nicidecum la asemenea atitudini, nici nu legitimează astfel de pretenții, iar printre principiile valorificării moștenirii culturale nu se află vreunul care să interzică necondiționat valorificarea efectivă a teoriilor nemarxiste. Firește, nu lipsesc din filosofia lui Blaga, precum din a oricărui filosof, anumite inconsistențe de detaliu (în bună parte datorate evoluției problematicei, deplasării interesului și „creșterii” sistemului), teze sau analize discutabile, valorizări și opțiuni subiective la care nu e nimeni constrâns să se alăture. Asemenea „scăderi”, însă, nu scad nimic esențial din valoarea complexului teoretic, nici sub aspectul reușitei cognitive, nici sub acela al reușitei cultural-estetice. Chiar dacă *si duo legunt idem, non est idem*, iar „adevărul adevărat”, „adevărul absolut” nu-l deține nimeni, avem destule progrese de făcut în exegeza (hermeneutica) textuală și filosofică aplicată scrierilor blagiene. Pentru aceasta e timpul, credem, să dovedim sporite disponibilități de comprehensiune și simțul relativității lucrurilor, să ne deprindem a-l înțelege cu adevărat pe „celălalt”, a lucra cu un mănunchi mai mare de mijloace de validare și de valorificare. E timpul, poate, să fim mai liberi de noi înșine, mai deschiși, cu

adevărat receptivi și „profitori” sub raport filosofic și cultural. Să învățăm să moștenim cugetarea autentică.

*

Acest articol semnaleză, ce-i drept, anumite preocupări și intenții ce le aveam, dar rostul său principal este exact cel mărturisit: a constituit o pledoarie pentru multiplicarea și îmbunătățirea cercetărilor închinată filosofiei lui Blaga. Firește, am dori să-i animăm în primul rând pe colegii noștri de generație. Pe cei neatinși de „umbrele” trecutului.

Un construct teoretic neclasic: „orizontul ontologic” al ființării umane

În genere, privind din unghiul valorii, o mare operă filosofică dăinuie cu adevărat nu atât prin adepții, cât prin exegeții săi, și aceasta întrucât exegeza veritabilă este, în bună măsură, o formă a adeziunii libere și creatoare (așa cum, la rândul ei, adeziunea presupune un quantum de „trădare” a literei sau a spiritului „Cărții”). Dacă, însă, calitatea, vitalitatea și finalmente însemnătatea unei creații filosofice ar fi să fie apreciate numai după valoarea exegezelor ce i-au fost consacrate, opera de gânditor a lui L. Blaga s-ar afla acum într-o situație pe care, negreșit, ea nu o merită. Într-adevăr, cum am putea contesta faptul că această mare operă filosofică, nu se bucură până astăzi de nici o cercetare de referință, competitivă bunăoară cu aceea de care Tudor Cățineanu s-a învrednicit explorând până aproape de epuizare „sinteza filosofică” a lui D. D. Roșca? Cum am putea neglija faptul că, în ciuda profuziunii de expuneri și comentarii (mai mult sau mai puțin demne de luat în seamă sub raport propriu-zis exegetic) ale scrierilor blagiene, „cantitatea” s-a obstinat să rămână ceea ce este și nu a fost în stare să producă, transsubstanțându-se, mult așteptatul „salt calitativ”? Dincolo de posibilele explicații și justificări privind situația exegetică a filosofiei lui Blaga, suntem, așadar, nevoiți să luăm act de un fapt: nu dispunem încă, în ceea ce o privește, de o lucrare filosoficește demnă de eminentul ei obiect, lucrare la elaborarea căreia să-și fi dat în chip fericit concursul pasiunea egal distribuită între